

Ekim : 1961

Cilt : XI

Sayı : 121

A K I M C I L I K

SUUT KEMAL YETKİN

Birkaç şairle yazarımız ayrı tutulursa Tanzimat sonrası Türk edebiyatının alinyazısı, *Bati*'yı taklitçilik olmuştur. Ama taklidin koyusu zamanımıza rastlar. Bu gerçeği ana çizgileriyle belirtmek için, her türlü sanat ve edebiyat akımlarına kaynak olan Fransa'nın yakın tarihine bir göz atmak yararsız olmayacaktır.

Birinci Dünya Savaşından sonra edebiyat alanında kendini gösteren en önemli olay André Breton'un, Philippe Soupault ile birlikte yazdığı *Les Champs magnétiques* adındaki eserin 1919 da yayımlanması olmuştur. Gerçeküstücülük (surréalisme) çığırını bu eserle açılır. Breton, bu çığırın ilkelerini savunan *Manifeste du Surréalisme*'i ise 1924 de yayımlar. 1924 - 28 süresi, yalnız edebiyatı değil, resimle heyke'i de içine alan gerçeküstücülük'ün altın çağıdır. Bu çığırın en dikkate değer eserleri de bu süre içinde yazılmıştır. Ama bu gerçeküstücü topluluk, Breton, Aragon, Eluard, Soupault, Char, Tzara v.b. 1930 dan sonra daha çok siyasi görüş ayrılığı yüzünden çözülür. Her şair ve yazar, bu deneyden zenginleşerek kendi iç yapısına göre bir yol tutar. Yalnız Breton, eski inançlarına bağlı kalır.

Nedir bu gerçeküstücülük? Onu şöyle özetleyebiliriz : İnsan varlığını daraltan mantık ve olumlu gerçekçilik (Réalisme positiviste) şiirin de düşmanıdır. Şiir denilen öz, iç varlığımızın derinliklerinde, karanlıklarında gizlidir. Bu öze akıl yoluyla varılamaz. Şiir mi yazmak istiyorsunuz, düşü karşılayan psişik otomatikliğe başvurun. Hiçbir şey düşünmeden bırakın kendinizi; çevrenizden sıyrılarak kaleminizin ucuna takılan ilk sözcüğü kâğıda geçirin; çabuk yazın, durmadan, yazdığınızı okumağa vakit bulmadan, çabuk çabuk yazın. Kendiliğinden kâğıda geçen ilk söz dizisini, başka sözcükler, başka söz dizileri izliyecektir. Bilinç ötesinin derinliklerinden sökün eden, aklın denetinden kurtulmuş bu şiirde nokta, noktalı virgül, virgül gibi işaretlerin yeri yoktur. Bunlar, bir içten kopmanın gelişine engeldirler. Atın on-

ları! Kaleminiz duraklıyacak olursa, aldırmayın, kaldığınız yerde durun, herhangi bir harfi, söz gelişi bir B'yi ya da ilk sözcüğü, bir e'li diyelim, art arda sıralayın, mutlu dakikayı bekleyin! Onları izliyecek başka sözcüklerin gelmesi, şiirin tamamlanması gecikmiyecektir. İşte Breton'un öğüdü.

Birinci Dünya Savaşının getirdiği en büyük edebiyat olayı, gerçeküstücü ük'dü. İkinci Dünya Savaşının getirdiği en dikkate değer edebiyat olayı da *toplumcu gerçekçilik*'tir. Son dünya savaşında Fransız toprakları yarı yarıya düşman eline geçince, memleketin büyük bir çoğunluğu ümitsizliğe düşmedi, canını dişine takarak, ana vatani kurtarma cephesini kurdu. Bu gizli cephenin içinde yazarlar da vardı. Bunlar yalnız silâhlarıyla değil, halka direnme gücü ve kurtuluş inancı vermek için kalemleriyle de savaşıyorlardı. Türk aydınları bu yılların sesini duyuran eserleri, Aragon'un *Elsa'nın Gözleri* (1942) ni, Eluard'ın dilimize de çevrilmiş olan *Hürriyet* şiirini, Vercors takma adı ile yazan Jean Bruller'in *Denizin Sessizliği* (1944) ni unutmamışlardır.

Fransa'nın kurtuluşuna kendini veren bu bağımlı (engagé) edebiyat, düşmana karşı bir direnmeden, birlikte yaşanmış acı bir gerçekten doğmuştu. Ama Fransa bağımsızlığına kavuşup da kılıçlar kınlarına girince, vatandaşın siyasi haklarını, çeşitli kurumların hürliklerini inanca altına alan kararlı bir düzen kurulduktan sonra, düşmana karşı kendiliklerinden birlik olarak kurtuluş hareketine katılan kalemlerin, değişik yaratılışlara, görüşlere göre düzenli hayata dönmelelerinden daha tabii bir şey olamazdı. Kurtuluş uğrunda kalemi bu ülküye bağlamayı gerektiren şartlar artık tarihin sayfalarına karışmıştı. Ama iş böyle olmamış, bazı edebiyatçılar acı gerçekler sonucu olan bu durumu bir ilkeye çevirmek düşmanla çevrilmiş olma ve ona karşı koyma halini sürdürmek istemişler, bu yolda kendileriyle birlik olmayanlarla da kıyasıya savaşa girişmişlerdir. Yazarın yaratış hürlüğünü sınırlıyan bu tutumun parlak bir sonuç vermediği, daha toplumcu gerçekliğin hüküm sürdüğü bir zamanda, dünyaya gelmiş olmanın, yaşamın saçmalığını derinden duymağa başlayan bir kuşağın tepkisinden de anlaşılabilir. A. Camus'nün 1942 de yayımladığı *Yabancı* adındaki kitabı ile dikkati çeken ve 1950 ye kadar gelişen bu davranışa saçmanın (absurde) ya da ümitsizliğin edebiyatı denilmiştir.

Daha Birinci Dünya Savaşından sonra maddeciliğin, kaba kuvvetin sebep olduğu yıkıntılar arasında, insanların sarıldığı her türlü inanç dayanakları birer birer yıkılmış, insanla hayatı birbirinden kopmuştu. Pirandello'lar, Kafka'lar bu ruh halinin en dikkate değer tanıklarıdır. Ama İkinci Dünya Savaşının daha da derinleştirdiği bu uyumsuzluğu,

bundan doğan uyuşturucu ve bunaltıcı duyguyu adlandırmakla kalmayıp onu keskin çizgilerle klâsik bir biçimde belginleştiren şüphe yok ki Camus olmuştur. Tanrıdan ve ülküden yoksun bir dünya içinde şaşkınlıktan, kendisini yalnızlığı içinde gittikçe gereksiz sayan; her şeyi, kendisini bile kendisine yabancı bulan insanlar türemiştir. Camus bu hali *Sisyphé Efsanesi*'nde şöyle anlatır: «Uyanma, tramvay, dört saatlik büro ya da fabrika, yemek, tramvay, dört saat çalışma, yemek, uyku ve aynı tempo ile pazartesi, salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi; bu hemen hemen her zaman kolaylıkla izlenilir. Ya'nız bir gün «Niçin?» sorusu yükselir.»

İşte dilimizde de birkaç çevirisi bulunan *Yabancı* bu uyumsuzluğu duyan bir varlığın serüvenidir.

Hayatın saçmalığından, anlamsızlığından doğan bu ümitsizlik, İtalya'da Piovene'de, Pavese'de; İngiltere'de Colin Wilson'da, öfkeye bürünerek de Jhon Osborne gibi yazarlarda yankısını bulmuştur.

İçimizde yaşadığımız kararsız dünyanın sanatı da, edebiyatı da kararsız. İç içe, yanyana, biri öbürünü iterek türlü akımlar çıkıyor, batıyor. Hayatın anlamsızlığı, saçmalığı bazı şairleri ve yazarları ümitsizlik içinde bir hareketsizliğe, bazılarını da öfkeye sürüklerken, birtakım şairleri ve romancıları anlamsızlığa, konusuzluğa götürmektedir. Nathalie Sarraute'un, Alain Robe-Grillet'nin, Michel Butor'un yolunu çizdik'leri yeni bir akım, romandan, insanı heyecandan heyecana sürükleyen olayları da, kişileri de, düşleri de atıyor. Öyle ya, insanın alın yazısı ve dünyadaki durumu ile ilgili sorunlar sonuçlanmayınca, küçük ruhbilim oyunlarının modası geçince, neden söz etmeli?

Bu yeni akımda Robe-Grillet gibi aşırı olanlar, romandan canlı diye ne varsa atarak romanı bakan göz tarafından görülen şeylerin biçim ve durum bakımından bir sayımına çevirmişlerdir. Beckett daha da ileri giderek romanı, yüzdeyüz, anlamsızlığa götürmüştür. Bu yıl yayımlanmış olan *Comment C'est?* kim ve nerede olduğunu bilmediğimiz, var olup olmadığını bile kestiremediğimiz soyut bir kişinin boş ve sağır bir dünya içindeki kopuk, dağınık sayıklamalarıdır. Soyut diyeceğimiz bu yeni roman yazarlarına göre, roman üzerindeki yanılma, romanı gerçeğe olan ilintisiyle tanımlamaktan doğmuştur. Oysa, roman, şiir gibi bir dil yaratma işidir.

Dikkat edilirse, ana çizgileriyle gözden geçirdiğimiz son kırk yıllık edebiyat akımlarının, içinde insanın yaşadığı toplum çevresi ile

isteklerinin çatıştığı, bu çatışma üzerinde gelişen düşüncelerin birbirini tepkiliyen sonuçları olduğu görülür.

Şimdi, bizim edebiyatımıza gelerek son yirmi yılın akımlarını gözden geçirelim. İkinci Dünya Savaşından bu yana bizde kendini gösteren edebiyat kıpırdanışlarını üç bölümde toplayabiliriz : 1941 de yayımlanan *Garip*'le Orhan Veli ve iki arkadaşının meydana getirdiği — sonradan *Birinci Yeni* diye adlandırılan — topluluk; arkasından gelen 1945 - 50 yıllarının toplumcu gerçekçileri; bunun da arkasından gelen ve 1950 den sonra sesini duyurmağa başlayan soyutçular ya da anlam-sızcılar. Hepsinin uzun ya da kısa gecikmelerle izledikleri hep Fransa'da olup bitenlerdir. Bu bir özentisi mi, yoksa bir esinlenme midir? Öyle sanıyorum ki, Fransa'daki edebiyat akımlarını gerektiren şartların bizde de — onlara paralel olarak — bulunduğunu bulunmadığını belirtmekle bu iki sorudan biri kısaca cevaplandırılabilir.

İlkin şunu söyleyelim ki gerçeküstücülüğün Batı'da XX. yüzyılın başında, meydana çıkmamasına imkân yoktu. Batı Dünyası Rönesans'tan beri, Orta Çağın iman gerçeği karşısına aklın egemenliğini çıkararak bir uygarlık üzerinde yaşıyordu. Akılcılık, bilimcilik, bu uygarlığın temelleriydi. Evren ve insan, şaşmaz, kanunlarla yönetiliyordu. Onları önceden kestirmek, denetlemek işten bile değildi. Her şey bir saat gibi işliyordu. Ama Rönesans'tan bu yana sabırla işlenen bu düzenin kültür yapısı temelinden sarsılmağa başlıyor. Baudelaire'in, Rimbaud'un, Freud'un, Bergson'un görüşleriyle yetişmiş olan bir kuşak, akli ve ışığı bir yana iterek, Pirandello'nun deyişiyle kuyu diplerindeki su çemberine benziyen, bilincin ötelere, derinliklerine, karanlıklarına doğru inmeğe başlıyor. Asıl insanı bütün gerçek zenginliği ile bu dar çember ötelere buluyor. Bu bakımdan gerçeküstücülük edebiyatta aklın baskısına karşı bir ayaklanma hareketinden başka bir şey değildir. Nitekim André Breton'un yönetiminde çıkan dergi *La Révolution Surréaliste* (Gerçeküstücü Ayaklanma) adını taşıyordu.

Bütün edebiyat akımları gerçeküstücülüğü hazırlayan şartların, akla ve kurallarına karşı koyma davranışının bir sonucudur.

Şimdi, açıklamağa çalıştığımız durumu gerektiren şartlardan hiç birinin bizde bulunmadığını göz önüne getirirsek, 1941 de kendini gösteren gerçeküstücülüğün bir özentiden başka bir şey olmadığı anlaşılabilir. *Garip* topluluğunun sonradan bu tutumu bırakması, Orhan Veli'nin izlenimci, Oktay Rifat'la Melih Cevdet'in toplumcu bir şiire geçmeleri de gerçeküstücülüğün bir özentisi olduğunu belirtir. Hele Oktay Rifat'ın son tutumunu da bırakarak soyutçuluğa dönmesi, bu bakımdan

söylediklerimizi ayrıca destekler. Doğrusunu isterseniz, *Garip*'çiler «Bizim arzumuz en çok yaklaşan sanat cereyanı *surréalisme* olmuştur.» dedikleri halde Fransız gerçeküstücülerinden, derin anlamları olan ama saçma ve şaşkırtıcı görünen imgeleri, devşirmemişler, tersine, Fransa'daki verimlerin benzerlerini akıl yolu ile, kafayı zorlayarak vermeğe çalışmışlardır. Bu bakımdan da, bilinçaltı'nın zenginliklerinden yararlanamamışlardır.

1945 den 1950 ye kadar şiirimizde ve hikâyemizde yer yer kendini gösteren toplumcu gerçekçiliğe gelince : bu davranışın da dışarıdan sokulmuş yabancı bir mal olduğunu anlamak için, İkinci Dünya Savaşına girmediğimiz, onun korkunç sıkıntılarında uzak kaldığımız, düşmana karşı bir direnme cephesi kurmadığımız halde, bu gereklere dayanan bir davranışın, barış ve düzen içinde bulunan bir memlekette uygulandığını göz önüne getirmek, hürriyetin hiç de kısıntılı olmadığı bir dönemde başka dillerden hürriyet şiirleri çevrildiğini ya da doğrudan doğruya yazıldığını hatırlamak yeter artar bile.

Toplumcu gerçekçiliğin apaçıklığı ardından kapalı özneliliğin, anlamsızlığın; bunun da ardından varoluşçu bir metafiziğin sonucu olan bunalma ya da öfkelenme edebiyatının kapışıldığını hepimiz biliyoruz. İkinci Yeni diye önemle anlatılan ve bir sürü sorulara konu olan sözde şiir akımına bakarsak, verimlerinin, Michaux'dan, gerçeküstücülüğü bazı değişikliklerle sürdüren René Char'dan ve İngiltere'deki benzerlerinden kopya edilmiş olduğunu görürüz. Doğrusunu söylemek gerekirse, akılcılığı da kimseye bırakmayan bu kafa yorucu soyutçuluk, sadece, kimilerinin yaratılışlarındaki sanat yoksulluğunu gizlemeğe, önce yazdıklarına yeni bir şey katamayan kimilerinin de bu yolla dikkati üzerlerine çekmeğe yaramış, belki de edebiyatımıza yarına kalabilecek pek bir şey katmamıştır.

Ya şu bunalan, öfkelenen şairlerimiz, hikâyecilerimiz? «Yalnız Batılılar bunalmaz ya! Biz de bunalırız. Yalnız onlar öfkelenmez ya! Biz de öfkeleniriz.» İşte bütün dedikleri bu. Her gün sayısı gittikçe kabaran, hep birbirine benzér şiir kitapları? Yazılması hiç de gerekli olmayan hikâyeler? Yüksek perdeden atan ve sözde son edebiyat akımlarımızı değerlendiren eleştiriciler birbirini kovalıyor. Evet, açıkça söylüyorum : Bunlardan pek bir şey kalmıyacak. Çünkü çoğu aktarma bunların. Robe - Grillet'yi de yakınlarda aramızda görürsek hiç şaş-

YARASA OLDUĞUMUZ

Yarasalar, sever seni biraz,
Orda bak yarasalar.
Bir uyku bir uyku daha,
Açar gözlerini ölümlere çarpmadan duyuyor musun?

Ama açılmaş ölüm ölüm,
Gecenin,
Önü sonu yok, bitmez tükenmez gecenin üzerine,
Bir zambak yarasalar.

Akr yarasalar, alacak yarasalar,
Kara kapılardan sonrasını.
Ki değmekte kör bir devin bakışı uçarken uçarken,
Bu güne dek kimsenin görmediği uzak bir gezeğenin karanlığına.

En eski yıkıntılardan en yeni yapılara dek,
Bendeki sendeki ondaki
Bizdeki sizdeki onlardaki
Bir kocaman dengede var olmak yarasalar.

Yarasalar, büyük denemeleri usun,
Yiten artı'larla, yitirilecek eksi'lerle yeniden yeniden,
Düşünmek bir sayrının yok olmak üzere olan ulu esmerliğini,
İnanmak yarasalar.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA

---

mıyalım. Sözün kısası akımcılarımız *Sahibinin Sesi* olmaktan kurtulmadıkça, memleketimizin kendi gerçeklerine dayanmadıkça, bu gerçekler üzerinde bir düşünce örgütü kurulmadıkça belki de bu hep böyle sürüp gidecek.

Bu söylediklerim, yeni akımlar ardından koşanlar için. Bunların, körpe okurları bir süre kolayca avlıyacakları düşünülebilir. Ama güç olan yazarın kendisini yazdığına inandırmasıdır. Bu ise uzun bir çiraklık, olgunlaşma dönemi ister.

Fakat, ondan önce de, yazarın yaratıcılığa yeteneği olması gerekir.

17 eylül 1961